

УДК 376.011.3-051-043.61:373.2

ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОЇ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Суховієнко Н.А., аспірант

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

У статті аналізується специфіка системи підготовки майбутніх вихователів у галузі освіти дошкільного циклу до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. Належна увага приділяється завданням, принципам, компетентностям, компонентам, вимогам, підходам, умовам та підготовці вихователя до роботи з дітьми в умовах дошкільної інклюзивної освіти.

Ключові слова: *система підготовки, професійна діяльність, вихователь, готовність, дошкільна освіта, старший дошкільний вік, дошкільний навчальний заклад, інклюзивна освіта.*

В статье анализируется специфика системы подготовки будущих воспитателей в области образования дошкольного цикла к профессиональной деятельности в условиях инклюзивного образования. Должное внимание уделяется задачам, принципам, компетентностям, компонентам, требованиям, подходам, условиям и подготовке воспитателя к работе с детьми в условиях дошкольного инклюзивного образования.

Ключевые слова: *система подготовки, профессиональная деятельность, воспитатель, готовность, дошкольное образование, старший дошкольный возраст, дошкольное учебное заведение, инклюзивное образование.*

Sukhoviienko N.A. PROBLEM OF TRAINING FUTURE EDUCATORS FOR ACTIVITIES UNDER INCLUSIVE PRE-SCHOOL EDUCATION AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

The article analyzes the specifics of the system of preparation of future educators in the field of education of the preschool cycle for professional activity in the conditions of inclusive education. Due attention is paid to: tasks, principles, competencies, components, requirements, approaches, conditions and teacher training for working with children in conditions of pre-school inclusive education.

Key words: *system of training, professional activity, educator, readiness, pre-school education, senior preschool age, preschool educational institution, inclusive education.*

Постановка проблеми. Активна робота системи інклюзивного навчання в Україні є явищем не новим, проте достатньо молодим. Включення інклюзивної форми навчання до вітчизняної системи освіти стало відповіддю на виклик сьогодення, оскільки стан розвитку сучасного суспільства зумовлює визнання людини як вищої цінності. Відтак принцип солідарності, поваги до людського різноманіття є аксіологічно важливою частиною світогляду сучасної людини.

Саме поняття «інклюзія» передбачає отримання більших можливостей у навчанні для всіх дітей, завдяки інклюзивному підходу всі діти з різними потребами мають однакові можливості до навчання та отримання освіти у рамках загальноосвітньої школи. Інклюзивна освіта – це система освіти послуг, що передбачає навчання дітей з особливими освітніми потребами, зокрема дітей з особливостями психофізичного розвитку, в загальноосвітньому закладі в рівних умовах. Згідно з визначенням А.А. Колупаєвої, це індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової

загальноосвітньої школи за місцем проживання [4, с. 24]. З огляду на все більше розповсюдження інклюзії в системах освіти різних країн світу постає питання про професійну підготовку майбутніх фахівців до роботи в інклюзивній освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування готовності вихователів до майбутньої професійної діяльності відображена в ряді досліджень. Теоретико-методологічні основи професійної підготовки фахівців вищої школи знайшли свої відображення у дослідженнях А.М. Алексюка, М.Б. Євтуха, В.А. Кушніра. Завдяки результатам вивчення проблематики професійної підготовки були отримані значущі напрацювання (Л.В. Артемова, А.М. Богуш, А.Г. Беленька, Н.В. Гавриш, І.М. Дичківська, Н.М. Карпенко, І.А. Княжева, К.Л. Крутій, О.Г. Кучерявий). Ще одним аспектом дослідження є співвідношення професіоналізму та майстерності майбутнього викладача вищої школи (Н.В. Гузій, С.С. Вітвицька, О.А. Дубасенюк); професійна підготовка викладачів вищих навчальних закладів (у роботах А.Д. Бондара, С.С. Вітвицької, О.І. Гурої, Н.В. Гузія,

О.А. Дубасенюка, В.І. Лозової, Г.М. Романової, С.О. Сисоевої). Окрему вагу приділяємо роботам авторів: І.О. Лавриницький, Н.В. Лисенко, Л.А. Машкіна, Н.І. Мельник, Н.О. Морева, Т.І. Поніманська. Одним із важливих і розроблених пластів у проблематиці професійної підготовки є інклюзивна освіта. Дослідники приділяють увагу процесу успішності включення інклюзивної освіти до вітчизняного українського простору, її становленню, функціонуванню та подальшим перспективам розвитку, і, загалом, специфіці української інклюзивної школи. Розробка загальнотеоретичних та організаційних аспектів вивчення проблеми інклюзивної освіти була здійснена завдяки розвідкам вітчизняних і зарубіжних вчених: Н.П. Артюшенка, В.І. Бондара, Л.В. Будяка, І.В. Дмитрієвої, А.А. Колупаєвої, Т.В. Сак, В.М. Синьова, М.М. Семаго, С.В. Федоренко, А.Ю. Чигриної, А.Г. Шевцова. Дослідженню можливостей та ефективності інклюзивної освіти присвячені наукові розробки Ф. Армстронга, Д. Лупарта, Ч. Вебера.

Аналізуючи дослідницькі пошуки в цьому напрямі, ми можемо виділити ряд аспектів, які вже розробляються вченими. Серед таких: проблема формування професійної готовності майбутніх фахівців до роботи в інклюзивній освіті розробляють у своїх роботах дослідниці: Т.Г. Зубарева, С.П. Миронова, І.Г. Россіхіна, Є.Г. Самарцева, І.Н. Хафізулліна, М.К. Шеремет, Ю.В. Шуміловська; особливості формування міжособистісних відносин в інклюзивних групах презентують дослідниці Н.Ю. Белова та Ю.А. Ільїна; правова складова, зокрема, правовий статус дітей з обмеженими можливостями здоров'я у сфері сучасної освіти знайшли своє відображення в роботах М.О. Супрун, Н.А. Теплової, О.Ю. Шинкарьової. Проблема психологічної готовності дітей із психофізичними порушеннями та їх здорових однолітків до сумісного навчання стала основою у роботах: Н.Л. Белопольської, А.М. Конопльової, І.А. Коробейнікова, Н.М. Назарової, Т.О. Соловйова, М.О. Супруна, У.В. Ульянової, Л.М. Шипіциної та інших. Вагомий вплив на розвиток системи спеціальних освітніх закладів, методичних розробок для діагностики стану психічного розвитку дитини здійснили Л. Виготський, О. Венгер, О. Запорожець, О. Киричук, Г. Костюк, Б. Корсунська, С. Максименко, В. Тарасун, М. Ярмаченко. Відтак завдяки роботам зазначених авторів були обґрунтовані значущі положення про специфіку розвитку психічних процесів дітей різних вікових груп, вивчені механізми комунікативної та соціальної активності, значення корекційного виховання для під-

готовки до школи. Однак проблема організації інклюзивної освіти в загальноосвітньому навчальному закладі є недостатньо вивченою. У сучасній педагогічній теорії практично відсутні дослідження, присвячені системному розгляду проблеми інклюзивної освіти дітей дошкільного віку, які потребують корекції психофізичного розвитку.

Дослідник Т.П. Момотюк запевняє, що останнім часом спостерігається занепокоєння серед вчителів стосовно впровадження інклюзивної освіти. «Це зрозуміло, оскільки педагоги некорекційної ланки освіти не мають навичок спілкування з особливими дітьми, не володіють методиками їх навчання тощо» [11, с. 62]. Ми погоджуємося з позицією дослідників. Таке розуміння стану професійної підготовки актуалізує проблему нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є презентація специфіки системи підготовки вихователів до майбутньої діяльності в умовах інклюзивної дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти розглядається науковцями як багатофакторна структура, головне завдання якої полягає в набутті кожним студентом особистісного смислу діяльності, формуванні фахової майстерності, постійно зростаючому інтересі до роботи з дітьми та їхніми батьками, а також у розвитку успішності фахової діяльності [12, с. 101]. Аналізуючи розвиток системи профпідготовки фахівців дошкільної освіти в нашій країні у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття, дослідники, серед яких М. Косенко, зазначають такі позиції:

- система професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в державі і педагогічна система як педагогічний процес – поняття не тотожні;

- система підготовки педагогічних кадрів для дошкільних навчальних закладів функціонує в масштабах держави, а педагогічна система здійснюється в конкретному навчальному закладі;

- функціонування системи професійної підготовки педагогів дошкільної освіти як підсистеми педагогічної освіти обумовлено станом розвитку суспільства, ця система завжди була обумовлена та визначалася політикою держави в освітній галузі [5, с. 18–19].

Дослідниця О.А. Абдулліна [1] характеризує зміст педагогічної підготовки як систему педагогічних знань, практичних умінь і навичок, які необхідні для здійснення професійних функцій вихователя, а також вимоги, які висувуються до фахівця. Серед них мають бути: достатній рівень володін-

ня теоретичною та практичною підготовкою, знання основ педагогіки, психології, можливих методик, прагнення до самовдосконалення та поповнення покладу знань, підвищення педагогічної майстерності та, безперечно, любов і повага до дитини [1].

Далі ми виокремимо та охарактеризуємо передумови для найбільш ефективної та вдалої реалізації професійних функцій фахівця у дошкільному закладі. Серед них наступні:

1. Гностично-дослідницька функція має на меті вивчення індивідуально-особистісних особливостей дитини; збір і аналіз фактів її поведінки, встановлення причин і наслідків вчинків вихованців; проектування розвитку особистості кожної дитини і дитячого колективу; засвоєння передового досвіду, новітніх педагогічних технологій.

2. Виховна функція реалізується в розробленні та здійсненні змісту виховання і навчання, відборі нових форм і методів щодо формування у дітей ставлення до оточуючого світу, інших людей і до себе;

3. Координуюча функція забезпечує єдність роботи дошкільного навчального закладу і сім'ї з метою створення потенціалу виховного середовища, сприятливого для становлення самостійної особистості дитини; використання педагогічно доцільних форм роботи з батьками на основі диференційованого підходу до різних типів сім'ї;

4. Діагностична функція полягає у визначенні рівня розвитку дітей, діагностиці стану та протікання педагогічного процесу, встановленні завдань освітньо-виховної роботи з дітьми і батьками, підведенні підсумків власної педагогічної і виховної роботи та їх відповідності вимогам сьогодення;

5. Конструкторсько-організаційна функція спрямована на організацію педагогічного процесу з дошкільниками; використання нових форм, які забезпечать ефективний розвиток дитини; моделювання і керівництво різними видами дитячої діяльності; педагогічне управління їхньою поведінкою й активністю [14].

Ми вважаємо, що ключовою фігурою навчально-виховного процесу в дошкільних навчальних закладах є вихователь. З огляду на це важливими є як особисті, так і професійні риси особистості педагога, його знання, уміння та навички, рівень педагогічної майстерності та професійної спрямованості, життєва та громадянська позиції. Розглядаючи постать педагога, дослідники проблеми підготовки педагогів для дітей дошкільного віку, зокрема М.А. Машковець [10], виділяють наступні характеристики, якими має володіти фахівець дошкільної освіти для успішності своєї роботи:

1. Професійна спрямованість, в основі якої покладене відчуття професійного покликання, реалізація власних нахилів, інтерес до професії вихователя та любов до дітей; такі відчуття стимулюють особистість оволодівати необхідними педагогічними знаннями та уміннями, спонукають до постійного самовдосконалення та підвищення професійного рівня;

2. Педагогічна рефлексія – в якості вміння звертатися до себе, самостійно та об'єктивно оцінювати результати власної роботи, порівнювати поставлені цілі та отримані результати, аналізувати докладені та недокладені зусилля; педагогічна рефлексія необхідна для професійного та особистісного росту вихователя;

3. Педагогічний оптимізм – це прояв оптимістичної налаштованості на можливість дитини, її успішність, сприйняття сильних сторін, позитивних якостей дитини; слід зазначити, що педагогічний оптимізм має підкріплюватися роботою педагога зі створення необхідних умов для того, щоб реалізувалися та розкрилися сильні сторони вихованця;

4. Культура професійного спілкування – це єдність високого рівня професіоналізму, вихованості та культури; рівень професійного спілкування проявляється під час спілкування з батьками, колегами, під час вирішення конфліктних ситуацій, які можуть виникати між учасниками педагогічного процесу;

5. Педагогічний такт – є проявом дотримання правил відповідної поведінки, тактовності та пристойності.

6. Авторитетність – є реакцією на професіоналізм вихователя, його визнання;

7. Емпатія – як невід'ємна складова педагогічної діяльності, характеризується вміннями співчувати та співпереживати, емоційним відгуком на почуття дитини;

8. Особистісні якості вихователя – передбачають порядність, доброзичливість, терпіння, вимогливість до себе. Володіння вищезазначеними характеристиками обов'язково має підкріплюватися особистісними якостями [10, с. 341–342].

Загалом, процес дослідження підготовки викладача дошкільної освіти до професійної діяльності має відображати специфіку його професійної діяльності. Дослідниця Л.В. Козак [3], вивчаючи проблему готовності працівників дошкільної освіти до професійної діяльності, виділила набір підходів:

1. Компетентнісний – передбачає вивчення внутрішньої готовності викладача дошкільної освіти з урахуванням специфіки обраної ним галузі;

2. Дослідницький – розглядає навчальний процес як пізнавально- та проектно-дослідницьку діяльність;

3. Акмеологічний – застосовується для оцінки рівня підготовки викладача дошкільної освіти як частини його саморозвитку;

4. Особистісно-орієнтований – вивчає становлення і розвиток особистісних якостей майбутніх педагогів дошкільної освіти, їх мотивів, інтересів, досвіду та комплексу індивідуально-психологічних особливостей;

5. Аксіологічний – скеровує увагу на оцінку ціннісного ставлення майбутнього фахівця до професійної діяльності, а від самого спеціаліста вимагає усвідомлення цінностей діяльності;

6. Рефлексивно-діяльнісний – тут досліджуються педагогічні умови залучення майбутніх фахівців дошкільної освіти до рефлексивно-практичної діяльності;

7. Андрагогічний – сприяє виділенню тих форм та методів підготовки, які враховують особистісний і професійний досвід, спонукають до критичної оцінки власних знань, умінь, а також відповідають навчанню дорослої людини;

8. Культурологічний – націлений на дослідження становлення майбутнього викладача дошкільної освіти як особистості з високою внутрішньою культурою;

9. Системний – представляє процес підготовки майбутнього вихователя як цілісну систему, для якої є мета та результат, складові компоненти, системний взаємозв'язок структурно пов'язаних компонентів, умови існування цієї системи;

10. Індивідуально-творчий – розглядає розвиток творчої індивідуальності, індивідуального стилю та креативної складової в професійній діяльності майбутнього викладача [3].

Важливою рисою, якою має бути наділений майбутній вихователь в інклюзивній освіті, є терпимість. Окрім емоційно-позитивної налаштованості, толерантності, любові до дітей та ряду інших рис вихователь має проявляти терпимість під час роботи з дітьми з особливими потребами.

Значимість синтезу професійних та особистісних якостей підкреслює дослідник В.Г. Кузь, звертаючи увагу на те, що «кожний вихователь має бути педагогом-дослідником, оратором, повинен майстерно володіти словом та найновішими виховними інформаційними технологіями» [6, с. 13]. Професійна підготовка майбутнього вихователя до професійної діяльності в умовах інклюзивної дошкільної освіти передбачає отримання і засвоєння знань, умінь та навичок, необхідних для організації та здійснення навчально-педагогічного інклюзив-

ного процесу. Педагог як ключова фігура педагогічного процесу в умовах інклюзивної освіти повинен відповідати ряду психолого-педагогічних вимог, які до нього висуваються. Майбутній вихователь має володіти знаннями про організацію навчання в інклюзивній формі, особливості інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку, які перебувають в інклюзивному середовищі (серед них – діти з особливими потребами та без них), усвідомлювати специфіку роботи з групою, яка наповнена дітьми з різними потребами та різним рівнем інтелектуального розвитку, знати існуючі методи та засоби роботи, вміти влучно їх підбрати та застосовувати, вміти організувати роботу з батьками тощо. Більш детальну характеристику психолого-педагогічних вимог, яким має відповідати майбутній вихователь інклюзивної освіти, представляє дослідник Ю.Д. Бойчук [2]:

1. Вихователь повинен володіти знаннями про вікові та індивідуальні особливості дитини, ступені та закономірності її розвитку;

2. Володіти знаннями про особливості дітей з обмеженими можливостями та особливими освітніми потребами;

3. Знати про чинники впливу на розвиток особистості дитини;

4. Знати форми, види та рівні спілкування, які є можливими в межах психолого-педагогічного процесу в інклюзивному освітньому просторі;

5. Володіти знаннями про завдання, цілі освіти, необхідні форми та методи їх реалізації;

6. Знати основні принципи створення розвивального середовища;

7. Володіти необхідними знаннями про форми роботи з батьками [2].

Ми вже зазначили, що професійна діяльність вихователя в галузі інклюзивної освіти має свою особливість. Майбутній вихователь, який пов'язує свою професійну діяльність із дошкільнятами в інклюзивній школі, має володіти знаннями про основні форми порушення слуху, зору, мовлення, затримки інтелектуального та психічного розвитку, опорно-рухового апарату, розуміти особливості підходу в навчанні для таких дітей. Окрім цього, важливо враховувати стать дитини, оскільки знання про особливості набору фізіологічних даних може стати доречним під час роботи з дошкільниками. Така ідея знаходить своє відображення крізь сучасний гендерний підхід у навчанні [9].

Ми впевнені, що роль педагога в системі інклюзивної освіти важко переоцінити. Професійна підготовка майбутнього вихо-

вателя до майбутньої роботи в інклюзивній галузі освіти має свою особливу специфіку. Відтак для того, щоб інклюзивна освітня стратегія отримала своє успішне втілення, необхідно не лише провести трансформаційні зміни в системі освіти, але й змінити ціннісне відношення вихователів до дітей з особливими потребами [4; 7].

Робота в інклюзивній школі має свої вимоги до організації навчально-виховного процесу. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серпня 2011 року № 872 ефективність навчально-виховного інклюзивного процесу досягається за умови наповненості класів не більш ніж 20 особами, серед яких є: від 1 до 3 дітей із розумовою відсталістю, вадами опорно-рухового апарату, зниженим зором, слухом, затримкою психічного розвитку тощо; 1–2 дитини – сліпі, глухі, з тяжкими порушеннями мовлення, складними вадами розвитку (вадами слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з розумовою відсталістю, затримкою психічного розвитку) або ті, що пересуваються на візках [13]. Майбутній фахівець повинен усвідомлювати не тільки правила формування таких класів, а й усвідомлювати необхідність налагодження необхідної атмосфери. Навчання різних дітей в одному класі вчить природно сприймати різність людські відмінності, вчить толерантності та вмінню бути чуйним, відкритим до взаємодії [8], а також виключає ксенофобію та дискримінацію.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, професійна підготовка вихователя до роботи в інклюзивній дошкільній освіті є педагогічною проблемою. Окрім того, за допомогою необхідних знань, умінь та навичок вихователь має проявити справжню майстерність у роботі з дітьми, які мають особливі потреби.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абдуллина О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования : [учеб. пособ.] / О.А. Абдуллина. – М. : Просвещение, 1984. – 208 с.
2. Бойчук Ю. Професіограма вчителя в умовах удосконалення інклюзивної моделі навчання / Ю. Бойчук //

Імідж сучасного педагога. – Полтава, 2012. – № 10. – С. 57–59.

3. Козак Л.В. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності : автореферат дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Людмила Василівна Козак ; Київський ун-т ім. Бориса Грінченка. – К., 2015. – 40 с.

4. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи [монографія] / А.А. Колупаєва. – К. : Самміт-Книга, 2009. – 272 с.

5. Косенко Ю. Система професійної підготовки педагогічних кадрів дошкільної освіти в Україні з позиції історико-педагогічного дослідження / Ю. Косенко // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Випуск 51. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. – С. 17–22.

6. Кузь В.Г. Нова освітня парадигма – нові освітні технології / В.Г. Кузь // Педагогіка і психологія. – 2011. – № 2. – С. 28–35.

7. Леонгард Э.И. Интеграция детей с ограниченными возможностями здоровья как нормализующий фактор жизнедеятельности социума / Э.И. Леонгард // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2005. – № 2. – С. 3–6.

8. Лорман Т. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практичний посібник / Т. Лорман, Д. Деспелер, Д. Харві; пер. з англ. – К. : СПД-ФО Парашин І. С., 2010. – 296 с.

9. Магомедханова У.Ш. Особенности развития и формирования мыслительной операции обобщения у старших дошкольников : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / У.Ш. Магомедханова. – М., 2005. – 153 с.

10. Машовець М.А. Підготовка сучасного педагога дітей дошкільного віку в умовах мінливого соціуму / М.А. Машовець // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – 4(48). – С. 339–347.

11. Момоток Т. П. Навчання дітей із особливими потребами / Т. П. Момоток // Педагогічний вісник: науково-методичний журнал. – 2013. – № 1/2. – С. 62–64.

12. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці: [монографія] / [Г.В. Беленька, О.Л. Богініч, З.Н. Борисова та ін.] ; за заг. ред. І. І. Загарницької. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 310 с.

13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серпня 2011 р. № 872 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-p>

14. Починок Є.А. Компетентність як фундаментальна професійна якість майбутнього вчителя початкових класів / Є.А. Починок // Імідж сучасного педагога. – Полтава, 2012. – № 7(126). – С. 41–43.